

კანონი მეზარეულთა უმსახეობა და საკორპორაციო სამართლის წარმოშობა საქართველოში

ლადო ჭანტურია

იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

1993 წლის გაზაფხულზე, როდესაც მე სამეცნიერო სტაჟირების შემდეგ გერმანიიდან საქართველოში დავბრუნდი, ბატონ სერგო ჯორბენაძეს მორიდეზით ვუთხარი: “რა კარგი ჰქენით, ბატონო სერგო, რომ სამოქალაქო სამართალში სახელმძღვანელო არ გამოეცით-მეთქი”! ბატონმა სერგომ გაიღიმა და ჩვეული იუმორით მიპასუხა: “როგორ შეიძლებოდა სახელმძღვანელოს დაწერა სამოქალაქო სამართალში, როცა სამოქალაქო სამართალი არ გვექნდა”. ამ მწარე სიმართლის თქმა შეეძლო მხოლოდ დიდ მეცნიერს, ჰუმანიტსა და მოაზროვნეს, რომლის თვალსაწიერიც არასდროს შემოფარგლულა საბჭოთა სამოქალაქო სამართლით. სამოქალაქო სამართალი თავისუფალი საზოგადოების სამართალია,² რომლის უეჭველი წინაპირობაც პიროვნების თავისუფლებაა. ამ თავისუფლების უფლებრივ, გარეგნულ გამოხატულებას წარმოადგენენ: ინდივიდების თავისუფალი გადაადგილება, მეწარმეობისა და ვაჭრობის, ხელშეკრულებისა და საკუთრების თავისუფლება.³ ადამიანის, როგორც პიროვნების, როგორც ბუნებით თავისუფალი არსების გაგება მკაფიოდ გამოიხატება საკუთრებაში. საკუთრება, როგორც ადამიანის პიროვნულობის გამოხატულება, “მისი თავისუფლების გარეგნული სფერო”, კლასიკური ფილოსოფიის მნიშვნელოვანი პოსტულატია.⁴ სწორედ ეს პრინციპები და ღირებულებები უარყო საბჭოთა წყობილებამ და შესაბამისად საბჭოთა სამართალმა. ამიტომ საბჭოთა სამოქალაქო სამართალი მხოლოდ რუდიმენტული იყო იმ სამოქალაქო სამართლისა, რომელიც თავისუფლების იდეის მატარებლად მოევიწიე მეცხრამეტე საუკუნის დასავლეთ ევროპას.

თუ საბჭოთა სამართლის სისტემაში სამოქალაქო სამართალი ფორმალურად მაინც არსებობდა⁵, საკორპორაციო სამართალი⁶ მისთვის სრულიად უცხო იყო. ამის ძირითადი მიზეზი ის გახლდათ, რომ საბჭოთა ეკონომიკა, თუ არ ჩავთვლით ფორმალურად კოოპერაციულ საწარმოებს — კოლმეურნეობებს, მთლიანად სახელმწიფოს ხელში იყო.⁷ ვინაიდან არ არსებობდა კერძო ეკონომიკა, არც კერძო სამეწარმეო საქმიანობის მოწყობის ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებს იცნობდა

საბჭოთა სამართალი ოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული⁸.

1985 წლიდან საბჭოთა კავშირში ვარდაქმნის პროცესის დაწყებასთან ერთად წინა პლანზე იწევს კერძო ინიციატივის გაძლიერებისა და გაფართოების ტენდენცია. ოფიციალური ხელისუფლება ამის უპირველეს გამოხატულებად მიიჩნევს ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის⁹ და კოოპერაციის განვითარებას.¹⁰ ამ პერიოდის საბჭოთა სინამდვილისათვის უცხოა ისეთი წმინდა კაპიტალისტური საწარმოები, როგორცაა სააქციო ან შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებები¹¹.

კანონი, რომელმაც საქართველოში სამართლებრივად პირველად განამტკიცა სამეწარმეო საზოგადოებები, იყო კანონი სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ, რომელიც მიღებულ იქნა 1991 წლის 25 ივლისს.¹²

კოდიფიკაციის აუცილებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების კანონმა ზოგადი სახით განამტკიცა სამეწარმეო საქმიანობის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმები, საკანონმდებლო ტექნიკის თვალსაზრისით, იგი დაბალი დონის კანონი იყო: მას პრეტენზია ჰქონდა მთლიანად მოეწესრიგებინა სამეწარმეო საქმიანობა. ამიტომ მასში თავმოყრილი იყო როგორც კონსტიტუციური-სამართლებრივი, ასევე ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი და სამოქალაქო-სამართლებრივი ნორმებიც. ამან გამოიწვია ის გარემოება, რომ კანონით გათვალისწინებულ საწარმოთა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების შესახებ აუცილებელი გახდა ცალკე კანონქვემდებარე აქტების მიღება.¹³ ეს, რა თქმა უნდა, ეკონომიკის სამართლებრივი საფუძვლების არასტაბილურობას იწვევდა. ამან კი განაპირობა აუცილებლობა სრულყოფილი კოდიფიკაციისა, რომელსაც უნდა შეექმნა რეალური სამართლებრივი საფუძველი.

მეწარმეთა შესახებ კანონის იდეა პირველად დაიბადა 1993 წლის მაისში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამოქალაქო სამართლის კათედრაზე სამოქალაქო კოდექსის კომისიაში¹⁴ მუშაობის პროცესში. კერძოდ, კომერციულ იურიდიულ პირებზე დისკუსიის დროს გერმანელმა იურისტებმა (პრუფესორი როლფ კნიპერი ბრემენიდან და ადვოკატი ჰარტმუტ ფრომი ფრანკფურტიდან) წამოაყენეს შოსაზრება კომერციული (სამეწარმეო) იურიდიული პირების შესახებ ერთიანი კანონის შემუშავების თაობაზე, რომელსაც მომავალში სავაჭრო კოდექსიც უნდა შეეცვალა. იმ დროიდან მოყოლებული ქართველი და გერმანელი იურისტების ერთობლივი ინტენსიური მუშაობის შედეგად შეიქმნა კანონი მეწარმეთა შესახებ¹⁵.

სავაჭრო კოდექსები წარმოიშვა მე-19 საუკუნის დასავლეთ ევრო-

პაში. ამ ეპოქის საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ვაჭრები (კომერსანტები) უდიდეს როლს თამაშობდნენ. ამიტომ მათი სამართლებრივი მდგომარეობის მოწესრიგება კანონმდებლის მნიშვნელოვან ამოცანად იქცა. ამის შედეგად შეიქმნა სავაჭრო კოდექსები ჯერ საფრანგეთში, ხოლო საუკუნის ბოლოს გერმანიაში. გასული საუკუნის მეორე ნახევრიდან ეკონომიკურ ურთიერთობებში სულ უფრო მზარდ როლს თამაშობენ ისეთი კაპიტალური საზოგადოებები, როგორცაა სააქციო და შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებები. მათი სამართლებრივი მოწესრიგება სავაჭრო კოდექსებში შეუძლებელი იყო. ამიტომ წარმოიშვა ცალკე კანონების მიღების აუცილებლობა. ასე შეიქმნა სააქციო კანონები და კანონები შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებათა შესახებ.¹⁶ ზოგმა ქვეყანამ ეს საზოგადოებები სამოქალაქო კოდექსებში განამტკიცა და იქ მოაწესრიგა (მაგ. შვეიცარია). ასეთივე მოწესრიგების მცდელობა იყო საქართველოს სსრ 1923 წლის სამოქალაქო სამართლის კოდექსშიც.

მთელი მეოცე საუკუნის მანძილზე დაგროვდა უზარმაზარი გამოცდილება, რომელიც შესაძლებელს ხდიდა შექმნილიყო ერთიანი ნორმატიული აქტი ამ სუბიექტების სამართლებრივი მოწესრიგებისათვის. მით უმეტეს, რომ სრულიად სამართლიანად იქნა დასაბუთებული უცხოეთში მოქმედი ცალკეული კანონების იმპორტის უაზრობა პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში.¹⁷ სასიხარულოა, რომ ეს გამოცდილება ყველაზე კონცენტრირებული სახით ქართულ კანონში გამოიხატა.¹⁸

ჩვენში ხშირად ამბობენ, თითქოს ეს არის გერმანული კანონი. ეს შენიშვნა არასწორია. ამის თაობაზე 1994 წლის 25 ოქტომბერს სპარლამენტო დისკუსიაში მონაწილეობის დროს იუსტიციის მინისტრმა თედო ნინიძემ აღნიშნა – ეს არის ქართული კანონი. მის მსგავს ერთიან აქტს გერმანიაში ვერ ნახავთ, დასავლეთ ევროპის ვერც სხვა ქვეყანაში. მეწარმეთა კანონი არის ქართული კანონი, რომელშიც გამოყენებულია იმ ქვეყნების ცოდნა და გამოცდილება, რომელთა მსგავსის აშენებაც მიზნად დავისახეთ. ეს არის გერმანულ მეცნიერებთან თანამშრომლობაში შექმნილი ქართული კანონი. იგი ემყარება კონტინენტური ევროპის სამართლებრივ ტრადიციას, მის ძირითად პრინციპებს, რომელთაგან ზოგიერთს ორ ათასწლოვანი ისტორია აქვს და რომის სამართლიდან მომდინარეობს.¹⁹

კანონის სახელწოდებაც აზრთა ხანგრძლივი ურთიერთჭიდილის შედეგად გადაწყდა. თავდაპირველად კანონის პროექტს ეწოდა “კანონი სამეწარმეო საზოგადოებების შესახებ”. იმთავითვე ნათელი იყო, რომ ინდივიდუალური მეწარმე არ წარმოადგენდა “საზოგადოებას”, მაგრამ

იურიდიული ფიქციის დაშვების გზით კანონის ავტორები ცდილობდნენ ეს ხარვეზი ამოეხსნათ. ალტერნატიულ სახელწოდებად აირჩა “კანონი საწარმოთა შესახებ”. ამ დასახელებით წარედგინა იგი პარლამენტს და პირველი კითხვით მიიღეს კიდევ 1994 წლის ზაფხულში.

1994 წლის 15 ივლისს ქალაქ ბრემენში გაიმართა საერთაშორისო იურიდიულ-სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც მიემდვნა “პოსტკომუნისტურ საზოგადოებებში სამოქალაქო და სამეურნეო სამართლის რეფორმის” პრობლემებს.²⁰ ამ კონფერენციაზე დიდი ყურადღება დაეთმო აღნიშნულ კანონპროექტს. ითქვა, რომ წარმოდგენილი კონცეფცია სადავოა. კერძოდ საკითხი შეეხო იმას, თუ რას წარმოადგენდა საწარმო? იყო იგი სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი თუ სუბიექტი? მრავალი დისკუსიისა და კამათის შემდეგ ქართველი იურისტები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ კანონს უნდა დაერქვას კანონი “მეწარმეთა შესახებ”. ამის მთავარი არგუმენტი (და ალბათ ყველაზე დამაჯერებელი) ის იყო, რომ კანონი აწესრიგებს სწორედ მეწარმეთა მოწყობის ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებს და განსაზღვრავს მათ სტრუქტურას.

იყო სხვა წინადადებებიც. ერთნი ამტკიცებდნენ, რომ კანონს უნდა დარქმეოდა “მეწარმეობის შესახებ”, სხვები მიიჩნევდნენ, რომ მისი სახელი უნდა ყოფილიყო “სამეწარმეო საქმიანობის შესახებ”. ვფიქრობ, რომ ორივე ეს მოსაზრება სრულიად საფუძვლიანად იქნა უარყოფილი: პირველი, მეწარმეობა გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე ამ კანონით მოწესრიგებული ურთიერთობა. ფაქტიურად მეწარმეობის პროცესში გამოიყენება ყველა ის სახელშეკრულებო ურთიერთობა, რომელიც სამოქალაქო კოდექსშია განმტკიცებული; მეორე მეწარმეობა, სამეურნეო საქმიანობა გულისხმობს ასევე საჯარო-სამართლებრივ (ე.ი. სახელმწიფო სამართლებრივ, ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ, საგადასახადო-სამართლებრივ და ა.შ.) ურთიერთობებსაც, მაგალითად, ლიცენზიების გაცემა, საგადასახადო პოლიტიკა და ა. შ. კანონი კი მხოლოდ ამ ურთიერთობის მონაწილე მეწარმეების სამართლებრივი ორგანიზაციით შემოიფარგლება. ამიტომ ვფიქრობ, რომ კანონის სახელწოდება სწორადაა შერჩეული.

მწვავე საპარლამენტო დებატების შემდეგ 1994 წლის 28 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა ერთხმად მიიღო კანონი მეწარმეთა შესახებ. ქართული სამართლის ისტორიაში ესაა კერძო სამართლის პირველი კანონი, რომელიც კოდიფიკაციის ხარისხით საერთაშორისო სტანდარტების დონეზეა შესრულებული. იგი ქართული სამართლის

უდიდესი მონაპოვარია. ამავე დროს, კონტინენტური ევროპის სამართლებრივი ტრადიციის გაგრძელება და მისი ზორცშესხმაა. ამ კანონით საფუძველი ჩაეყარა საქართველოში საკორპორაციო სამართლის განვითარებას.

კანონის სიახლე შეიძლება რამდენიმე ასპექტით განვიხილოთ.

ჯერ ერთი, კანონმემოქმედების თვალსაზრისით ესაა პირველი კოდიფიცირებული აქტი, რომელმაც ერთიან სისტემაში მოაქცია სამეწარმეო საქმიანობაში ჩაბმული ყველა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა; შეუქმნა მას ზოგადი ნაწილი, რომელიც, მცირე გამონაკლისის გარდა, საერთოა ყველა სამეწარმეო სუბიექტისათვის;

მეორე, მეწარმეთა ურთიერთობის სფეროში წარმოშობილი საკითხების სამართლებრივი რეგლამენტაციის ხარისხით იგი არის კერძო სამართლის პირველი კანონი საქართველოში. ადრე მოქმედი კანონი სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ უფრო პოლიტიკურ-საჯარო ხასიათის აქტი იყო, ვიდრე კერძო სამართლის კანონი. მასში განსაზღვრული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების რეგლამენტაცია სამთავრობო დადგენილებებით და სხვა კანონქვემდებარე აქტებით ხდებოდა. სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის, რომელშიც კანონის უზენაესობაა აღიარებული, ამგვარი რამ მიუღებელია: მეწარმეთა სტატუსი კანონით უნდა იყოს განსაზღვრული და არა კანონქვემდებარე დოკუმენტებით;

მესამე, ინვესტორები თავიანთი თავშეკავების მიზეზად საკანონმდებლო ბაზის უქონლობას თვლიდნენ. ამ კანონით ეს ხარვეზი გამოსწორდა. თუმცა ზოგი პოლიტიკოსის აზრის საპირისპიროდ, კანონი არ უქმნის ვინმეს პრივილეგიას. შეხედულება უცხოელი მეწარმეებისა და ინვესტორებისათვის შეღავათების მინიჭების შესახებ მცდარი მგონია. სახელმწიფოს უმთავრესი ამოცანა უნდა იყოს საკუთარი მეწარმეებისა და ინვესტორებისათვის რეალური სამართლებრივი საფუძვლის შექმნა და მისი უზრუნველყოფა.

სრულყოფილი და უნაკლო კანონი ჯერ არავის შეუქმნია. ცხადია, რომ არც მეწარმეთა კანონია გამონაკლისი. ცხოვრება ბევრ ისეთ საკითხს წარმოშობს, რომლებმაც ვერ პოვეს ახსნა კანონში. დროთა განმავლობაში კანონმდებელი და სასამართლო პრაქტიკა ამ ხარვეზებს გამოასწორებს. ასე იყო ეს თითქმის ორსაუკუნოვან ფრანგულ სამოქალაქო კოდექსთან, საუკუნოვან გერმანულ სამოქალაქო კოდექსთან.

მიუხედავად ამისა, კანონი მეწარმეთა შესახებ ქართული მართლშეგნებისათვის მაინც ახალი ქმნილებაა. მასში განმტკიცებული ბევ-

რი დებულება სრულიად უცხოა ჩვენი თეორიისა და პრაქტიკისათვის. მაგრამ შიში ახლის დანერგვის წინაშე არ უნდა გახდეს ხელისშემშლელი ფაქტორი პროგრესისათვის.

ე.წ. კერძო სამართლის დუალური სისტემის შესახებ. კონტინენტური ევროპის სამართლის წრის წარმომადგენელი იმ ქვეყნების დახასიათებისას, რომელთაც სამოქალაქო და სავაჭრო კოდექსებიც აქვთ ერთდროულად, საბჭოთა სამართლის მეცნიერებაში მიმართავდნენ ე.წ. დუალური სისტემის ცნებას.²¹ მასში გულისხმობდნენ ორგვარ სამართლებრივ რეგულირებას — სამოქალაქო კოდექსის დონეზე და სავაჭრო კოდექსის დონეზე. გარდა წმინდა თეორიულ-დოგმატური მნიშვნელობისა, ამგვარ დაყოფას სხვაგვარი პრაქტიკული მნიშვნელობა არა ჰქონია. სამაგიეროდ ამ კლასიფიკაციიდან პოსტსაბჭოთა სამართალში დამკვიდრდა სრულიად მცდარი და სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის მიუღებელი კონცეფცია კანონთა იერარქიის შესახებ. მის თანახმად კანონთა სისტემაში კოდექსს (განსაკუთრებით სამოქალაქო კოდექსს) უფრო მაღალი ადგილი უკავია, ვიდრე სხვა კანონებს; ყველა კანონი უნდა შეესაბამებოდეს სამოქალაქო კოდექსს.²² ამ შეხედულების წარმომადგენლები (მათ მიეკუთვნება თითქმის ყველა ყოფილი საბჭოთა ცივილისტი) სამოქალაქო კოდექსს სშირად ეკონომიკურ კონსტიტუციასაც უწოდებენ.²³ პრაქტიკულად ეს იწვევს სამოქალაქო სამართლის სხვა კანონების როლის დაკნინებას. სამოქალაქო კოდექსებს კი უწინდებათ ყოველისმომცველი აქტის პრეტენზია, რასაც შედეგად მოჰყვება კოდექსების გადატვირთვა საცნობარო ხასიათის დებულებებით.²⁴ საბოლოო ჯამში კოდექსებს შერჩებათ ზოგადი დებულებები, ხოლო პრაქტიკისათვის რეალური მნიშვნელობის მქონე ნორმები თავს იყრის “მეორეხარისხოვან კანონებში”.²⁵

ქართველმა კანონმდებლებმა უარი თქვეს ამგვარ არასწორ საკანონმდებლო ტექნიკაზე და მეწარმეთა შესახებ კანონის დებულებები აღარ გაიმეორეს სამოქალაქო კოდექსის პროექტში. პრაქტიკულად ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო კოდექსსა და მეწარმეთა შესახებ კანონს შორის კოლიზია არ იქნება.

საწარმოს ცნება. საწარმოს ცნება ამ კანონის ერთ-ერთი ფუძემდებლური ცნებაა. კანონის სახელწოდებასთან დაკავშირებული ბევრი დისკუსია უმთავრესად ამ ცნებით იყო განპირობებული. რა არის საწარმო? არის იგი სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტი თუ ობიექტი? ერთი შეხედვით იგი მხოლოდ თეორიული მნიშვნელობის საკითხია, რომელიც პრაქტიკულ ცხოვრებაში არ ასრულებს რაიმე გადა-

წყვეტ როლს. თუმცა საპარლამენტო დისკუსიების დროს მან აზრთა დიდი შეხლა-შემოხლა გამოიწვია. კანონის პროექტის ერთ-ერთ ვარიანტში წარმოდგენილი იყო საწარმო, როგორც ურთიერთობის სუბიექტი, მეორე ვარიანტში - როგორც ობიექტი. საბოლოო ჯამში, ვფიქრობ, რომ კანონმა ყველაზე სწორი კონცეფცია აირჩია: საწარმო არის პირთა და ნივთების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ერთიანობა. საწარმოს მიეკუთვნება ასევე საწარმოსა და ბუშა-მოსამსახურეთა საქმიანობაც. გარდა ამისა, მას განეკუთვნება არამატერიალური ფასეულობანი, ფაქტობრივი ურთიერთობები, საწარმოო საიდუმლოებანი. საწარმოს ცნება მოიცავს ასევე მატერიალურ ფასეულობებსა (მაგალითად, მიწის ნაკვეთები, ძირითადი საშუალებები, ქარხნები, ფაბრიკები, ავტომანქანები, საქონელი, ნაღდი ფული და ა.შ.) და უფლებებს (კერძოდ, მოთხოვნები, პატენტები, სასაქონლო ნიშნები და ა.შ.), აგრეთვე ვალდებულებებს.

საწარმო არ არის მეწარმის იდენტური. თუმცა კანონი მას სამართლის სუბიექტადაც მიიჩნევს (2.5 მუხლი). იმავდროულად საწარმო არც სამართლის დამოუკიდებელი ობიექტია²⁶. საწარმო ურთიერთობებში გამოდის როგორც პირთა, ნივთებისა და უფლებების ორგანიზებული ეკონომიკური ერთიანობა, რომელიც შეიძლება ნაწილობრივ ან მთლიანად გასხვისდეს, იჯარით გაიცეს და ა.შ.

საწარმო არის სამეწარმეო საქმიანობაში მეწარმეთა ორგანიზაციის უნივერსალური ფორმა. იგი ერთდროულად არის როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი, ასევე ამ ურთიერთობათა ობიექტიც.

ამ გაგებით გამოიყენება მეწარმეთა კანონში საწარმოს ცნება. თუმცა ეს არ გამორიცხავს სამართლის სხვა დარგებში საწარმოს განსხვავებული ცნების გამოყენებას, მაგალითად, შრომის, საგადასახადო, საფინანსო და ა.შ. სამართალში.

საწარმოთა **numerus clausus** პრინციპი. საწარმოთა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების განსაზღვრისას კანონი მიმართავს **numerus clausus** პრინციპს: სამეწარმეო საქმიანობაში დასაშვებია საწარმოთა მხოლოდ ის ფორმები, რომლებიც განმტკიცებულია კანონში. მეწარმეთა შესახებ კანონის ძალაში შესვლამდე მოქმედი კანონი სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ არ იცნობდა ამ პრინციპს. მართალია, იგი მე-11 მუხლში განამტკიცებდა საწარმოთა ათ ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმას, მაგრამ იქვე მიუთითებდა, რომ შესაძლებელი იყო სხვა ფორმის საწარმოებიც, რომლებიც არ ეწინააღმდეგებოდა მოქმედ კანონმდებლობას. ამ ათი ფორმიდან ოთხი ხელოვნ-

ნურად იყო შეტანილი კანონში და უფრო „განმანათლებელი ნორმის“ სახეს ატარებდა. კერძოდ, ეს შეეხება ერთი პირის საწარმოს, დამატებითი პასუხისმგებლობის საზოგადოებას, საზოგადოებრივი ორგანიზაციის საწარმოს. ამ ფორმით მათი განმტკიცება კანონში არაკორექტული იყო. მაგალითად, საზოგადოებრივი ორგანიზაცია სამოქალაქო სამართლისათვის ისეთივე პირია, როგორც ნებისმიერი სხვა ფიზიკური ან იურიდიული პირი. ამიტომ მას სრულიად ბუნებრივად შეუძლია დააარსოს იურიდიულ პირთათვის ნებადართული ნებისმიერი ფორმის სამეწარმეო საზოგადოება (კს, შპს და ა.შ.). რაც შეეხება ერთი პირის საწარმოს, იგი კანონის მიხედვით იყო შპს-ს ნაირსახეობა, თუმცა პრაქტიკაში მან დამახინჯებული ფორმა შეიძინა, რამეთუ ერთ პირს არ ჰქონდა შპს-ს დაარსების უფლება. მის მიერ დაარსებულ საწარმოს აუცილებლად ერთი პირის საწარმო უნდა რქმოდეს. მეწარმეთა შესახებ კანონმა გამოასწორა ეს ხარვეზი და ერთ პირს მისცა შპს-სა და სს-ის დაარსების უფლება ისე, რომ ამ შემთხვევაში სრულიად არ არის სავალდებულო მითითება იმაზე, რომ ეს არის ერთი პირის საწარმო. ხელშეწყობილი იყო საწარმოთა ცალ-ცალკე დაყოფა სახელმწიფო და მუნიციპალურ საწარმოებად. საქართველოში დღეს მოქმედი მმართველობის ადგილობრივი ორგანოები სახელმწიფო ორგანოებია. ამიტომ მათ მიერ შექმნილი საწარმოები (რომლებიც მომავალში დაექვემდებარებიან მეწარმეთა კანონის 2.3 მუხლს) სახელმწიფო საწარმოებია. იურიდიულად მათ შორის რაიმე განსხვავება არ არსებობს. კანონი მეწარმეთა შესახებ განამტკიცებს საწარმოთა ექვს ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმას: ინდივიდუალური საწარმო, სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (სპს), კომანდიტური საზოგადოება (კს), შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (შპს), სააქციო საზოგადოება (სს) და კოოპერატივი.

ინდივიდუალური საწარმო არის ერთი პირის, როგორც დამოუკიდებელი ფიზიკური პირის, სამეწარმეო საქმიანობის მოწყობის ფორმა. ინდივიდუალური საწარმო არ არის იურიდიული პირი. ამ შემთხვევაში მეწარმე გამოდის, როგორც ფიზიკური პირი, საკუთარი სახელით (2.2 მუხლი). ფიზიკური პირის არა ყოველგვარი საქმიანობა ჩაითვლება სამეწარმეო საქმიანობად და, აქედან გამომდინარე, მისი არა ყოველი აქტიურობა მიიღებს საწარმოს ფორმას. მაგალითად, საკუთარი ან სხვისი მანქანის გამოყენება ტაქსად ან ტვირთის გადასახიდ საშუალებად არ ჩაითვლება სამეწარმეო საქმიანობად, თუ ამ მანქანის გამოყენებელს არა აქვს „სამეწარმეო წესით მოწყობილი ორგანიზაცია, მოწესრიგებული საკასო და საბუღალტრო საქმე“ (2.2 მუხლი). ეს

გულისხმობს შემდეგს: ფიზიკური პირი რეგისტრირებული უნდა იყოს სამეწარმეო რეესტრში. ამისათვის საკმარისია გვარისა და სახელის ჩაწერა და აღნიშვნა, რომ პირი არის ინდივიდუალური მეწარმე. მას უნდა ჰქონდეს სათანადო საბუღალტრო ჩანაწერები.

სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოება. სპს ერთ-ერთი ძველი და მეტად გავრცელებული სავაჭრო (სამეწარმეო) საზოგადოებაა. მას იცნობს დასავლეთის ყველა ქვეყნის სამართალი. გერმანიაში მას ეწოდება Offene Handelsgesellschaft და მისი სამართლებრივი მდგომარეობა განმტკიცებულია გერმანიის სავაჭრო სჯულდებაში. საფრანგეთში ამ საზოგადოების სახელწოდებაა societe en collectif და მოწესრიგებულია სავაჭრო კოდექსითა და 1966 წლის 24 ივლისის კანონით სავაჭრო ამხანაგობათა შესახებ. ინგლისის 1890 წლის კანონი ამხანაგობათა შესახებ ამ საზოგადოებებს უწოდებს Partnership. რუსეთის კანონმდებლობა მას იცნობს полное товарищество-ს სახელით²⁷.

ვფიქრობ, რომ მეწარმეთა კანონმა, განსხვავებით ზემოთ ჩამოთვლილი ქვეყნების სამართლისაგან, სწორი სახელწოდება შეარჩია. განმსაზღვრელი ამ ტიპის საზოგადოებებში არის: პარტნიორობა სოლიდარული პასუხისმგებლობა საზოგადოების კრედიტორების წინაშე. ამიტომ შინაარსის ძირითადი ელემენტი სამართლიანად იქნა აღბეჭდილი საზოგადოების დასახელებაში.

კანონის 20.1 მუხლის შესაბამისად, სპს არის საზოგადოება, რომელშიც რამდენიმე ფიზიკური პირი ერთობლივად, ერთიანი საფირო სახელწოდებით, ეწევა არაერთჯერად და დამოუკიდებელ მეწარმეობას და პარტნიორები საზოგადოების ვალდებულებებისათვის კრედიტორების წინაშე პასუხს აგებენ როგორც სოლიდარული მოვალეები - უშუალოდ, პირდაპირ, მთელ ვალდებულებებზე, შეუზღუდავად მთელი თავისი ქონებით.

კომანდიტური საზოგადოება. ეს პირთა წევრობაზე დაფუძნებულ სავაჭრო საზოგადოებათა ერთ-ერთი მეტად გავრცელებული ფორმაა. გერმანიის სავაჭრო სჯულდება მას იცნობს Kommanditgesellschaft-ის სახელით, ფრანგული სამართალი მას უწოდებს societe en commandite -ს, ინგლისის 1907 წლის კანონით მას ჰქვია limited partnership. რუსული კანონმდებლობის გავლენით სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ კანონმაც გაითვალისწინა შერეული (კომანდიტური) სამეურნეო ამხანაგობა (მუხლები 11, 14). თუმცა დეტალური სამართლებრივი მოწესრიგება ქართულ სამართალში მას მეწარმეთა შესახებ

კანონის მიღებამდე არ ჰქონია.

კანონის 34-ე მუხლის თანახმად, საზოგადოება, რომელშიც რამდენიმე პირი ერთობლივად, ერთიანი საფირმო სახელწოდებით ეწევა არაერთჯერად და დამოუკიდებელ მეწარმეობას, არის კომანდიტური საზოგადოება, თუ ერთი ან რამდენიმე პარტნიორის პასუხისმგებლობა საზოგადოების კრედიტორების წინაშე განსაზღვრული საგარანტიო თანხის გადახდით შემოიფარგლება (კომანდიტები), ხოლო სხვა პარტნიორების პასუხისმგებლობა შეზღუდული არ არის (პერსონალურად პასუხისმგებელი პარტნიორები - კომპლემენტარები).

შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება. შპს-ს, როგორც მეწარმეთა ორგანიზაციის ფორმას, არა აქვს ისეთი ხანგრძლივი ისტორია, როგორც მაგალითად, სპს, კს ან სს. იგი პირველად შეიქმნა გერმანული კანონმდებლობის მიერ 1892 წელს ისე, რომ მას ისტორიული ანალოგი ან წინამორბედი არ ჰყოლია. შპს-ების წარმოშობა ორმა გარემოებამ განაპირობა: პირველი, ეს იყო სს-ათა დაარსების რთული პროცედურის შეცვლა უფრო ლიბერალურით; მეორე, იყო პასუხისმგებლობის საკითხი. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობდა პირთა გაერთიანების ისეთი ფორმები, როგორიცაა სპს ან კს, ბევრი უარს ამბობდა მათში მონაწილეობაზე, ვინაიდან არ სურდათ მთელი პირადი ქონება ყოფილიყო კრედიტორების წინაშე პასუხისმგებლობის ობიექტი. ამანაც განსაზღვრა შპს-ის დამკვიდრება სავაჭრო სამართალში²⁸.

გერმანელების მიერ შექმნილი სამეწარმეო საზოგადოებათა ეს ფორმა, რომელსაც ორიოდე წლის წინ ასი წლის იუბილე გადაუხადეს, თითქმის მთელ მსოფლიოში გავრცელდა. ამის ერთ-ერთ მიზეზად თვლიან შპს-ების მომწესრიგებელი სამართლის ნორმების უფრო მეტ დისპოზიციურობას სააქციო საზოგადოებებთან შედარებით²⁹. გერმანულ სამართალში მას ჰქვია Gesellschaft mit beschränkter Haftung - GmbH; ფრანგულ სამართალში მას ეწოდება societe a responsabilite limitee. შპს-ის პირდაპირი ანალოგი ინგლისურ სამართალში არ არსებობს. ამიტომ მას ხშირად უდარებენ ე.წ. კერძო კომპანიებს - Private company, close corporation³⁰.

შპს-თა სამართლებრივი სტატუსი საქართველოში პირველად განისაზღვრა სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ კანონში (მე-11 და მე-15 მუხლები) და მას ქართულ ენაზე მოკლე კომენტარებიც მიეძღვნა³¹.

კანონის 44-ე მუხლში განმტკიცებულია შპს-ს ლეგალური დეფინიცია: საზოგადოება, რომლის პასუხისმგებლობა საზოგადოების კრე-

დიტორების წინაშე შემოიფარგლება მთელი თავისი ქონებით, ხოლო პარტნიორების პასუხისმგებლობა - საწესდებო კაპიტალში მისი წილის ოდენობით, არის შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება.

სააქციო საზოგადოება. დასავლეთის ქვეყნებში სააქციო საზოგადოებები, როგორც წესი, მსხვილი სამრეწველო და კომერციული საზოგადოებებია. მსოფლიოში ცნობილი ფირმები, როგორცაა მერსედეს-ბენცი, ფორდი, ჯენერალ-მოტორსი და ა.შ. არსებობენ სააქციო საზოგადოებების ფორმით.

სააქციო საზოგადოება არის ახალი ეპოქის, კოლონიალიზმისა და სამრეწველო რევოლუციის პირმო. შპს-საგან განსხვავებით ის არ არის კანონმდებლობის ხელოვნური ქმნილება. სააქციო კანონმდებლობა მხოლოდ სააქციო საზოგადოებათა შექმნისა და განვითარების შედეგად წარმოიშვა. სააქციო საქმე ეკონომიკური ცხოვრების ხანგრძლივი განვითარების შედეგია. ამიტომ შეუძლებელია იმის თქმა, რომ საზოგადოებას ერთ დღეს წარედგინა მზა მოდელი, ნიმუში სააქციო საზოგადოებებისა. ამის გამო მეცნიერებაში დღესაც სადავოა საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი იყო პირველი სააქციო საზოგადოებები³². თუმცა უმეტესობა პირველი სააქციო საზოგადოებების წინამორბედად მიიჩნევენ St. Georgebank-ს გენუაში და Ambrosiabank-ს მილანში (მე-15 საუკუნე), რომელთათვისაც უკვე დამახასიათებელი იყო პასუხისმგებლობის შეზღუდვა და წილების გადაცემის შესაძლებლობა. სააქციო საზოგადოებების ადრეულ ფორმებად მიიჩნევენ სავაჭრო კომპანიებს (1600 წლიდან), კერძოდ, ბრიტანულ-აღმოსავლეთ ინდური და ჰოლანდიურ-აღმოსავლეთ ინდური სავაჭრო კომპანიები. თანამედროვე სააქციო საზოგადოებები კი გაჩნდა მხოლოდ მე-18 საუკუნეში და, უწინარეს ყოვლისა, საფრანგეთში. ამბობენ, რომ თუ არა სააქციო საზოგადოებები, სამთო საწარმოები, სამრეწველო ორგანიზაციები და, პირველ რიგში, რკინიგზა ვერასდროს ვერ გადავიდოდნენ კერძო საფუძველზე³³. თუმცა თანამედროვე პირობებში სააქციო საზოგადოებებს დიდი კონკურენტია გაუჩნდა შპს-ების სახით. მაგალითისათვის, გერმანიაში ერთ სს-ზე მოდის 150 შპს.

დასავლეთის ყველა მართლწესრიგი განამტკიცებს სააქციო საზოგადოებებს, როგორც სავაჭრო საზოგადოებათა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფორმას. ფრანგულ სამართალში მას ეწოდება societe anonyme, გერმანულში - Aktiengesellschaft, ინგლისურ სამართალში - Corporation და ისინი მოქმედებენ როგორც კერძო კაპიტალისტური, ასევე სახელ-

მწიფო-კაპიტალისტური საწარმოების სახით³⁴

პოსტკომუნისტური საქართველოს სამართალში პირველად სააქციო საზოგადოების ცნება შემოვიდა სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების შესახებ კანონის მიღებით. შემდგომ მთავრობის დადგენილებით განმტკიცდა სააქციო საზოგადოებათა სამართლებრივი მდგომარეობა.³⁵

მეწარმეთა კანონი სააქციო საზოგადოებას ერთ-ერთ ძირითად სამეწარმეო საზოგადოებად მიიჩნევს და 51.1 მუხლში განამტკიცებს მის ლეგალურ დეფინიციას: სააქციო საზოგადოება არის საზოგადოება, რომელსაც აქვს აქციებად დაყოფილი საწესდებო კაპიტალი.

კოოპერატივი. ისტორიულად კოოპერატივები მე-19 საუკუნეში წარმოიშვნენ. ისინი ნაყოფია კაპიტალიზმის განვითარებისა ევროპაში. კოოპერატივების წარმოშობის ძირითადი მოტივი იყო თვითდახმარება, ე.ი. ეს იყო ორგანიზაციის ისეთი ფორმა, რომლის ძირითად მიზანს შეადგენდა მასში გაერთიანებული წევრების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. ამ მიზნით შექმნა პირველი სამომხმარებლო კოოპერატივები ინგლისში (1827, 1844 წლებში), გერმანიაში რაიფაიზენის კოოპერატივი (1871) და ა.შ.³⁶

კოოპერატივების ლეგალური დეფინიცია მოცემულია კანონის 65.1 მუხლში. საკოოპერატივი არის წევრთა შრომით საქმიანობაზე დაფუძნებული ან წევრთა მეურნეობის განვითარებისა და შემოსავლების გადიდების მიზნით შექმნილი საზოგადოება, რომლის ამოცანაა წევრთა ინტერესების დაკმაყოფილება და იგი მიმართული არ არის უპირატესად მოგების მიღებაზე.

კანონი სამეწარმეო საქმიანობის მონაწილეებს ანიჭებს თავისუფლებას საწარმოთა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების არჩევისას რამდენიმე გამონაკლისის გათვალისწინებით: ა) სპს, კს და კოოპერატივის შესაქმნელად საჭიროა მინიმუმ ორი პირის არსებობა; ბ) შპს და სს დასაარსებლად ასევე აუცილებელია მინიმალური საწესდებო კაპიტალის არსებობა; გ) სპს-ის პარტნიორი და კს-ში კომპლემენტარი შეიძლება იყოს მხოლოდ ფიზიკური პირი.

2.4 მუხლი ითვალისწინებს კიდევ ერთ შეზღუდვას: საწარმო გარდა კოოპერატივებისა, რომელშიც ორმოცდაათზე მეტი პარტნიორია, უნდა ჩამოყალიბდეს მხოლოდ სააქციო საზოგადოების ფორმით. ეს ნორმა ნაკარნახევია ეკონომიკური პოლიტიკის მოტივებით. ივარაუდება, რომ ორმოცდაათი პარტნიორის არსებობა მოგებაზე ორიენტირებულ საზოგადოებებში ნიშნავს, რომ საქმე გვაქვს დიდი კაპიტალის მქონე

საწარმოთან, როგორც აუცილებლად სააქციო საზოგადოების ფორმით უნდა არსებობდეს. იმპერატიული ნორმების როლი აქ უფრო მნიშვნელოვანია. ვიდრე სხვა ფორმის საზოგადოებაში.

გარდა 2.1 მუხლში გათვალისწინებული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის საწარმოებისა, შეიძლება ასევე არსებობდეს სახაზინო (სახელმწიფო) საწარმოები. როგორც წესი, ისინი იქმნება სახელმწიფოს მიერ ისეთი ამოცანების შესრულების მიზნით, რომლებიც აუცილებელია ქვეყნისა და საზოგადოების ნორმალური არსებობისა და განვითარებისათვის. ამ სფეროებს მიეკუთვნება რკინიგზა, ფოსტა-ტელეგრაფი და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში სახაზინო (სახელმწიფო) საწარმოს შექმნის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს შესაბამისი სახელმწიფო ან მმართველობის ადგილობრივი ორგანო. ეს ორგანო განსაზღვრავს საწარმოს საქმიანობის პროფილს, მართვის ორგანოებს, ნიშნავს დირექტორს, განსაზღვრავს მის უფლება-მოვალეობებს და ა.შ.

ასეთი საწარმო წარმოადგენს იურიდიულ პირს და ურთიერთობებში გამოდის საკუთარი საფირმო სახელწოდებით. საფირმო სახელწოდებას განსაზღვრავს ამ საწარმოს შემქმნელი ორგანო. სახაზინო საწარმო სამეწარმეო რეესტრში შეიტანება ამ სახელწოდებით.

სახაზინო საწარმო საწარმოთა სპეციფიკური ფორმაა. ამიტომაც არ შედის იგი ტიპური საწარმოების ჩამონათვალში (2.1 მუხლი). თუმცა მისი ვარდაქმნა 2.1 მუხლით გათვალისწინებულ ერთ-ერთ სამეწარმეო საზოგადოებად დასაშვებია. ამისათვის საჭიროა იმ ორგანოს გადაწყვეტილება, რომლის მიერაც შეიქმნა ეს საწარმო. მეორე აუცილებელი პირობა ამგვარი რეორგანიზაციისათვის ისაა, რომ სახაზინო საწარმო რეესტრირებული იყოს სამეწარმეო რეესტრში (2.3 მუხლის ბოლო წინადადება)³⁷.

პარტნიორის ცნება. პარტნიორი არის ერთ-ერთი სამეწარმეო საზოგადოების წევრი (მონაწილე), რომელსაც აქვს საზოგადოების წესდებით გათვალისწინებული უფლებები და მოვალეობები საზოგადოების მიმართ. „პარტნიორი“ არის კრებითი სახელწოდება იმ პირებისა, რომლებიც შეიძლება იყვნენ საზოგადოების დამფუძნებლები ან მოვკიანებით შემოვიდნენ საზოგადოებაში³⁸.

ვინ შეიძლება იყოს პარტნიორი? პარტნიორი შეიძლება იყოს ნებისმიერი ფიზიკური ან იურიდიული პირი, ასევე სახელმწიფოც.

ფიზიკური პირი, როგორც პარტნიორი. ადრე მოქმედი კანონ-

მდებლობისაგან განსხვავებით კანონი არ ჰყოფს ფიზიკურ პირებს მოქალაქეებად ან არამოქალაქეებად, უცხოელებად ან არაუცხოელებად კანონის კონცეფციას, რომ პარტნიორი შეიძლება იყოს ნებისმიერი ფიზიკური პირი მიუხედავად მოქალაქეობისა, სქესისა, კანის ფერისა, ასაკისა და ა.შ. ეს კანონის უდიდესი მონაპოვარია, ვინაიდან იგი გათავისუფლდა იმ უაზრო, ნახევრადპოლიტიკური დეფინიციებისაგან, რომლებიც უხვად იყო ადრე მოქმედ კანონმდებლობაში³⁹.

ამრიგად, პარტნიორი შეიძლება იყოს უცხოელი მოქალაქეც და მოქალაქეობის არმქონე პირი და მას რაიმე სპეციალური ნებართვის აღება ამისათვის არ სჭირდება. ეს არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნორმა, რომელიც ხელს უწყობს უცხოურ ინვესტიციებს და თანაბარ პირობებში აყენებს მათ ქართველ მეწარმეებთან ერთად.

ჩემი აზრით, არასწორია საქართველოში გავრცელებული შეხედულება, რომლის მიხედვითაც უცხოელ ინვესტორებს უნდა ჰქონდეთ უპირატესობა ქართველ ინვესტორებთან შედარებით. ეს აზრი ზნეობრივი თვალსაზრისითაც სადავოა: რატომ უნდა მიენიჭოს უცხოელს შეღავათი და უარეს მდგომარეობაში იმყოფებოდეს საკუთარი ქვეყნის წარმომადგენელი. უცხოელ ინვესტორებს ზუსტად ისეთივე პირობები უნდა ჰქონდეთ, როგორც საქართველოს მოქალაქეებსა თუ იურიდიულ პირებს და ეს პირობები თანაბრად ხელსაყრელი უნდა იყოს სამეწარმეო საქმიანობისათვის.

პარტნიორი შეიძლება იყოს ასევე არასრულწლოვანი პირიც. სრული ქმედუნარიანობის დადგომამდე მისი უფლება-მოვალეობები განხორციელდება მათი წარმომადგენლების მიერ. პარტნიორი, პირველ რიგში, გამოხატავს მესაკუთრის მონაწილეობას სამეწარმეო საზოგადოებაში ამიტომ ასაკი აქ განმსაზღვრელი არ არის. სულ სხვაა დირექტორად (ე.ი. მმართველად, მენეჯერად) არჩევის საკითხი. აქ სრულ ქმედუნარიანობასთან ერთად სხვა პირობებიც უნდა იყოს სახეზე.

პარტნიორი შეიძლება იყოს ყოველი იურიდიული პირიც. მხოლოდ კანონი აქ გარკვეულ შეზღუდვებს აწესებს: იურიდიული პირი არ შეიძლება იყოს სპს-ის პარტნიორი და კს-ის პერსონალურად პასუხისმგებელი პარტნიორი (კომპლემენტარი).

ის საწარმო, რომელშიც ორმოცდაათზე მეტი პარტნიორია, უნდა ჩამოყალიბდეს სააქციო საზოგადოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმით. ეს წესი არ ვრცელდება კოოპერატივებზე. ამის მიზეზი ისაა, რომ კოოპერირების მნიშვნელოვანი პრინციპი არის წევრთა განუსაზღვრელი რაოდენობის დაშვების შესაძლებლობა.

პარტნიორი შეიძლება იყოს ასევე სახელმწიფოც. ამ შემთხვევა-

ში იგი არაფრით განსხვავდება სხვა კერძო პირებისაგან. მისი სამართლებრივი მდგომარეობა სამეწარმეო საზოგადოებაში განისაზღვრება მისი წილის ოდენობით. სამეწარმეო საზოგადოებების დაფუძნების დროს ან მისი საქმიანობისას სახელმწიფოს ინტერესებს წარმოადგენენ მისი ორგანოები, მაგალითად, სამინისტროები, სახელმწიფო კომიტეტები და ა.შ. ეს უკანასკნელები არ წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს, როგორც ეს ხშირად გავრცელებულია თანამდებობის პირთა წარმოდგენებში.

კანონის 2.5 მუხლი განსაზღვრავს საკორპორაციო სამართლის ერთ-ერთ ფუნქციურ პრინციპს: საწარმოს რეგისტრაცია სავალდებულოა.

რეგისტრაციის ცნება. რეგისტრაცია არის იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტებისა და მოვლენების შეტანა სპეციალურ სახელმწიფო რეესტრში (მაგალითად, სამეწარმეო რეესტრში). როგორც წესი, რეგისტრაციას ორგანიზაციის მნიშვნელობა აქვს. ერთი, როგორც ფაქტის, მოვლენის აღნიშვნისა და მეორე, იურიდიული მნიშვნელობა. კანონი მეწარმეთა შესახებ განამტკიცებს სწორედ მეორე სახის რეგისტრაციას: რეგისტრაციას აქვს გადამწყვეტი იურიდიული ფაქტის მნიშვნელობა: სამართლებრივად რაღაც მოვლენა მხოლოდ რეგისტრაციის შედეგად წარმოიშობა.

კანონი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ორი სახის რეგისტრაციას: საწარმოს რეგისტრაცია და საწარმოს საქმიანობასთან დაკავშირებული ფაქტებისა და მოვლენების რეგისტრაცია. რეგისტრაციის პირველი სახე განსაზღვრავს იმპერატიულ ნორმას: საწარმოს რეგისტრაცია სავალდებულოა. საწარმო, როგორც ამ კანონით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების სუბიექტი, წარმოიშობა მხოლოდ სამეწარმეო რეესტრში რეგისტრაციის მოქმეტიდან. სამეწარმეო რეესტრი არის საჯარო (სახელმწიფო) რეესტრის ნაირსახეობა, რომელშიც აღირიცხება მეწარმეთა კანონით გათვალისწინებული ფაქტები და მოვლენები.

მომავალმა პარტნიორებმა შეიძლება განახორციელონ საწარმოს ჩამოსაყალიბებლად აუცილებელი ყველა მოქმედება: მოამზადონ წესდება, მოაწერონ ხელი მას. სანოტარო წესით დაადასტურონ იგი და ა.შ. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ საწარმო წარმოიშვა. ამისათვის აუცილებელია საწარმოს რეგისტრაცია სამეწარმეო რეესტრში. ამდენად, კანონი რეგისტრაციას გადამწყვეტ იურიდიულ მნიშვნელობას ანიჭებს.

რეგისტრაცია არ არის თვითმიზანი. მისი ძირითადი ფუნქციაა

საჯაროობის გზით დაიცვას მესამე პირები და კრედიტორები. ე.ი. ყველა დაინტერესებულ პირს შეუძლია გაეცნოს რეესტრის მასალებს და გაიგოს, თუ რა ქონების მესაკუთრეა საწარმო. ესე იგი, რეგისტრაციის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია არის პასუხისმგებლობის გარდაუვალობისა და ამ პასუხისმგებლობის მოცულობის ზუსტი ფიქსაცია.

რეალური ცხოვრება, რეალური ურთიერთობები ყოველთვის განსხვავდება სამართლებრივი ნორმებით დადგენილი ურთიერთობებისგან. ამიტომ ის, რაც დადგენილია კანონით, თავისთავად არ ნიშნავს, რომ უეჭველად შესრულდება. ე.ი. შესაძლებელია, რომ ზოგმა პირმა არ გაატაროს თავისი საწარმო რეგისტრაციაში. ამ დროს მთავარი პრობლემა არის კრედიტორების დაკმაყოფილების შესაძლებლობა და მისი რეალურობის უზრუნველყოფა. სამეწარმეო საქმიანობის საფუძვლების კანონის თანახმად არარეგისტრირებული საწარმოს საქმიანობა აკრძალული იყო: ასეთი საწარმოს შემოსავალი ამოიღებოდა სასამართლო წესით და შეიტანებოდა ადგილობრივ ან სახელმწიფო ბიუჯეტში (მუხლი 37). ახალმა კანონმა სრულიად სამართლიანად თქვა უარი ამგვარ ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ ნორმაზე და სამეწარმეო საქმიანობაში გაუმართლებელ ჩარევაზე. ახალი კონცეფციის თანახმად არარეგისტრირებულ საწარმოთა საქმიანობა ადმინისტრაციული წესით არ არის აკრძალული. ეს არ შეესაბამება კერძო-სამართლებრივ ურთიერთობებს. თუმცა საგადასახადო სამართალი არარეგისტრირებული საქმიანობის შედეგად მიღებულ შემოსავლებს კვლავინდებურად ამოიღებს სახელმწიფო ბიუჯეტში.

მეწარმეებს რეგისტრაციის გარეშეც შეუძლიათ საქმიანობა, ოღონდ კრედიტორების წინაშე ისინი პასუხს აგებენ არა როგორც ამა თუ იმ ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის საწარმოები, არამედ როგორც კერძო პირები. მაგალითად, სამმა პირმა გადაწყვიტა შექმნას შპს. შეადგინეს წესდება, მოაწერეს ხელი, დაამოწმეს სანოტარო წესით. მაგრამ არ გაუტარებიათ საზოგადოება რეგისტრაციაში. ამასობაში მათ საზოგადოების სახელით დადეს გარიგებები, რომლებიდანაც წარმოიშვა ვალდებულებები. ასეთ შემთხვევაში საზოგადოება კი არ აგებს პასუხს კრედიტორების წინაშე იმ პრინციპის მიხედვით, რითაც შპს აგებს პასუხს (ე.ი. მხოლოდ თავისი ქონებით), არამედ პარტნიორები. მაშასადამე, ამგვარი მოქმედებისათვის სამივე ეა პირი პასუხს აგებს მთელი პირადი ქონებით პერსონალურად, შეუზღუდველად როგორც სოლიდარული მოვალეობა (2.5 მუხლის მე-2 აბზაცი). თუ დამუქნებლებმა ვალდებულების წარმოშობის შემდეგ გაატარეს საზოგადოება რეგისტ-

ტრადიციამ, მაშინ ისინი კვლავ პერსონალურად და პირადი ქონებით იყვნენ პასუხს ამ ვალდებულებებისათვის. ამგვარად ეს პასუხისმგებლობა ძალაში რჩება საზოგადოების რეგისტრაციის შემდეგაც.

მთავარი პრინციპი, რომელიც საფუძვლად უდევს ამ წესს, მდგომარეობს იმაში, რომ სწორედ ქონებრივი ურთიერთობების მონაწილეები უნდა იყვნენ დაინტერესებული მოიქცნენ კანონის შესაბამისად. ეს ის შემთხვევაა, როცა კერძო ინტერესები და კერძო მიზნები კანონის ნორმის შესრულების გარანტიაა ისე, რომ სახელმწიფოებრივი იძულება არ არის აუცილებელი.

საწარმოთა სავალდებულო რეგისტრაციის წესი შეიძლება არ იქნეს გამოყენებული სახელმწიფო (სახაზინო) საწარმოების მიმართ. ეს გასაგებია: ნათელია, თუ ვინ დგას სახაზინო საწარმოს უკან. ესაა სახელმწიფო, რომელიც პასუხს აგებს თავისი საწარმოს ვალდებულებებისათვის.

სპს, კს, შპს, სს, კოოპერატივი და სახაზინო საწარმო წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს.

• იურიდიული პირის ცნება. იურიდიული პირის ცნების საკითხი ერთ-ერთი მეტად მნიშვნელოვანი და ამავე დროს სადავოა თანამედროვე იურისპრუდენციაში. ბევრი ქვეყნის კანონმდებლობა არ იძლევა სრულყოფილ დეფინიციას, თუ რა არის იურიდიული პირი. ამ მხრივ გამოწვევის იყო საბჭოთა კავშირის და მოკავშირე რესპუბლიკების სამოქალაქო კანონმდებლობის საფუძვლები და მათ მიხედვით მიღებული მოკავშირე რესპუბლიკების სამოქალაქო კოდექსები. საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 22-ე მუხლი იძლევა ასეთ ლეგალურ დეფინიციას: „იურიდიული პირი არის ორგანიზაცია, რომელსაც აქვს განცალკევებული ქონება. შეუძლია თავისი სახელით მოიპოვოს ქონებრივი ან პირადი არაქონებრივი უფლებები და იკისროს მოვალეობანი. იყოს მოსარჩელე და მოპასუხე სასამართლოში, არბიტრაჟში ან სამედიატორო სასამართლოში“⁴⁰

მიუხედავად ამისა, იურიდიული პირის ცნება არც თუ ისე იშვიათად ბუნდოვანია და გაურკვეველი. ამ გარემოებას ისიც ართულებს, რომ ზოგი ქვეყანა იურიდიულ პირად მიიჩნევს ისეთ ორგანიზაციებს, რომლებსაც სხვა ქვეყნები ასეთად არ ცნობენ. მაგალითად, გერმანია ღია სავაჭრო ამხანაგობებს არ თვლის იურიდიულ პირად. ხოლო საფრანგეთი აღიარებს ამ ამხანაგობებს იურიდიულ პირად.

ამ წერილის მიზანი არ არის იურიდიული პირების შესახებ არსებული კონცეფციებისა და კვლევების ანალიზი. აქ შემოვიფარგლები

მხოლოდ იმის აღნიშვნით, რომ „იურიდიული პირი“ არის აბსტრაქტული ცნება ადამიანთა იმ ორგანიზაციის გამოსაპატავად, რომლებიც შეიძლება იყვნენ სამოქალაქო სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილე. ე.ი. ფიზიკური პირების გარდა სამოქალაქო ურთიერთობებში მონაწილე ორგანიზაციებს პირობითად ვუწოდებთ იურიდიულ პირებს.

ამავე დროს არსებობს ნიშნები, რომლებიც აღიარებულა იურიდიული პირის არსებობის აუცილებელ წინაპირობად.

1. იურიდიული პირი არსებობს დამოუკიდებლად და მიუხედავად მასში შემავალ წევრთა ცვალებადობისა. ამ გაგებით იურიდიულ პირს განიხილავენ როგორც პიროვნებას, რომელსაც აქვს თავისი ნება და ეს ნება არ ემთხვევა მისი წევრების ნებას.

2. იურიდიულ პირს უნდა ჰქონდეს თავისი ქონება, რომელიც გამოცალკევებულია წევრთა ქონებისაგან.

3. უფლება აქვს შეიძინოს, ისარგებლოს და განკარგოს საკუთრება, ასევე საკუთარი სახელით განახორციელოს კანონით ნებადართული მოქმედებები.

4. იყოს მოსარჩელე და მოპასუხე სასამართლოში.

5. იკისროს დამოუკიდებელი ქონებრივი პასუხისმგებლობა (თუმცა ეს არ გამორიცხავს ცალკეულ შემთხვევებში მისი წევრების ქონებრივ პასუხისმგებლობასაც). ეს უკანასკნელი ნიშანი დამახასიათებელია სპს-სთვის.

თავისთავად ამ ნიშნების არსებობა არ იწვევს ამა თუ იმ ორგანიზაციის აღიარებას იურიდიულ პირად. გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქ ენიჭება ამ ფაქტის, ე.ი. იურიდიულ პირად აღიარების საკანონმდებლო რეგლამენტაციას. მეწარმეთა შესახებ კანონმა გაითვალისწინა დასავლეთის ქვეყნების კერძო სამართლის ტენდენცია და მეწარმეთა კოლექტიური ორგანიზების ყველა ფორმა აღიარა იურიდიულ პირებად.

რა სიახლით გამოირჩევა მეწარმეთა კანონი იურიდიული პირების განსაზღვრის დროს? შევეცდები აქ ჩამოვყალიბო ის ძირითადი საკითხები, რომლებსაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვთ:

1. სპს, კს, შპს, სს, კოოპერატივი და სახელმწიფო (სახაზინო) საწარმო წარმოადგენენ იურიდიულ პირებს. ეს ნიშნავს, რომ სხვა არც ერთი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა სამეწარმეო საქმიანობის სფეროში არ წარმოადგენს იურიდიულ პირს. საქართველოში გავრცელდა ასეთი პრაქტიკა: სამეწარმეო საზოგადოებების წესდებათა შემუშავებისას მასში წერდნენ, რომ ესა თუ ის საზოგადოება არის იურიდიული პირი. 1995 წლის 1 მარტიდან ეს წესი აღარ არის საჭირო. კანონმა თვითონ განსაზღვრა, თუ რომელი საზოგადოებებია

იურიდიული პირები და როგორ აგებენ ისინი პასუხს. ეს ნიშნავს, რომ უკვე წესდებებში იმის აღნიშვნა, რომ „საზოგადოება არის იურიდიული პირი“, აღარ არის აუცილებელი.

2. საბჭოთა სამოქალაქო სამართალში განმტკიცებული წესიდან გამომდინარე მოქმედებდა ე.წ. იურიდიული პირების სპეციალური უფლება-უნარიანობის ინსტიტუტი. ეს ნიშნავდა, რომ იურიდიულ პირებზე შეეძლოთ მხოლოდ იმ საქმიანობის განხორციელება, რომელიც პირდაპირ იყო აღნიშნული წესდებაში ან კანონში. სხვაგვარი მოქმედება მიიჩნეოდა მართლსაწინააღმდეგოდ. სამწუხაროდ ეს წესი შენარჩუნებულ იქნა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგაც. ამას მაკონტროლებელი ორგანოები ბოროტად იყენებდნენ: პასუხს აგებინებდნენ მეწარმეებს ისეთი საქმეებისათვის, რომლებიც წესდებით არ იყო გათვალისწინებული. ამიტომ სამეწარმეო საქმიანობა პარადოქსული კურიოზებით იყო სავსე. მაგალითად, თუ წესდებაში არ იყო აღნიშნული, რომ საზოგადოებას ჰქონდა ბანკში ანგარიშის გახსნის უფლება, მას ბანკი ანგარიშს არ უხსნიდა, თუ წესდება არ განსაზღვრავდა, რომ საზოგადოებას ჰქონდა ნაღდი ან უნაღდო ანგარიშსწორების უფლება, მას აკრძალული ჰქონდა ნაღდი ფულის გამოყენება საქმიან ურთიერთობებში და ა.შ.

მეწარმეთა კანონმა უარი თქვა ამ მახინჯ მოვლენებზე: გააუქმა იურიდიული პირების სპეციალური უფლება-უნარიანობის ინსტიტუტი. ე.ი. სამეწარმეო (კომერციულ) იურიდიულ პირებს უფლება აქვთ განახორციელონ ნებისმიერი საქმიანობა, რომელიც პირდაპირ ან არაპირდაპირ ემსახურება საზოგადოების მიზნებს და აკრძალული არ არის კანონით. ამით სამეწარმეო ორგანიზაციები გათავისუფლდნენ ზედმეტი, დაუსაბუთებელი ზღამხვეველობისგან, რასაც საკონტროლო ორგანოები ახორციელებდნენ მათ მიმართ.

განსხვავებით იურიდიული პირებისაგან, ინდივიდუალური მეწარმეო ურთიერთობებში გამოდის როგორც ფიზიკური პირი.

ერთ-ერთ თავის წერილში, რომელიც საქართველოს მომავალ სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებას შეეხებოდა, ბატონი სერგო ჯორბე ნატე წერდა: „უაღრესად ძნელი ვითარების მიუხედავად, ჩვენი თაობი ქართველ ცივილისტებს გვხვდა ბედნიერება უკვე მესამე წელია, მთელ ძალისხმევას ჩავეყვსოვა ახალი სამოქალაქო კოდექსის შემუშავები საქმეში. ბევრ ქართველ ცივილისტს ენატრებოდა ეს დრო“⁴¹ ამ დროი ნათქვამი ქართული საკორპორაციო სამართალი, რომელიც უდავოდ შექმნი ქართველი ერისა და საქართველოს სახელმწიფოს წინსვლისა და აყვავების ერთ-ერთ სამართლებრივ საფუძველს.

1. ბატონ სერგოს ზშირად საყვედურობდნენ, რომ ასეთმა დიდმა მეცნიერმა სამოქალაქო სამართალში სახელმძღვანელო არ დაწერა.

2. Карл Поппер. Открытое общество и его враги. М. 1992. С. 9.

3. Hedemann, Justus Wilhelm, Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX Jahrhundert. Erster Teil. Berlin, 1910. S. 1 ff.

4. Тегель, Философия права. М. 1990. С. 101.

5. თუმცა საბჭოთა სამართლის ისტორიაში იგი პერიოდი, როდესაც სამოქალაქო სამართალი ბურჟუაზიულ სამართლად იყო მონათლული და მის ნაცვლად იხმარებოდა "სამეურნეო სამართალი". ამიტომ სრულიადაც არ არის შემთხვევითი, როცა პირველ საბჭოთა სახელმძღვანელოდ სამოქალაქო სამართალში მიიჩნევენ 1935 წელს გამოცემულ "Курс хозяйственного права" ორ ტომად (Иоффе О.С. Развитие цивилистической мысли в СССР. Ленинград, 1975, С. 12)

6. სახელწოდება "საკორპორაციო სამართალი" მე ივანე ჯავახიშვილისაგან ავიღე: "ქართული სამართლის ისტორია", წიგნი I. ი. ჯავახიშვილის შემდგენს სახელწოდება ქართულ სამართალში თითქმის არავის გამოყენებია. 1994 წელს ვეცადე იგი კვლავ შემომეტანა ქართულ იურისპრუდენციაში: დალი ჭანტურია. უძრავი ნივთების საკუთრება. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა. 1994. გვ. 27. გერმანულ სამართალში სამართლის ამ დარგს ეწოდება Gesellschaftsrecht, ინგლისურად მას company law-ს უწოდებენ. რუსულ ენაში იგი დამკვიდრდა როგორც предпринимательское право: Предпринимательское право. М., 1993. ვფიქრობ, რომ ეს არ უნდა იყოს კორექტული, ვინაიდან სამეწარმეო სამართალი უფრო ფართოა, ვიდრე სამეწარმეო საქმიანობის მონაწილეთა მოწყობის სამართლებრივი მოწესრიგება, და მოიცავს საჯარო სამართალსაც. ამავე დროს, ცნება Корпоративное право არც რუსული სამართლისმცოდნეობისთვისაა უცხო: "Корпоративное право - это система правил поведения, разработанных на предприятии, в организации, выражающих волю ее коллектива и регулирующих различные стороны деятельности данной организации. Иначе корпоративное право можно назвать внутриорганизационным, внутрифирменным правом": Кашанина Т.В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности. М. 1995. с. 1. საკორპორაციო სამართლის თეორიას კარგად იცნობდა 20-იანი წლების საბჭოთა იურისპრუდენციაც (Исаев И. А. Становление хозяйственно-правовой мысли В СССР (20-е годы). М. 1986. С. 158-173.)

7. ამგვარ ისტორიულ უკუღმართობას საფუძვლად ლენინის ცნობილი სატყუები დაედო: "ჩვენ არაფერს კერძოს არ ვცნობთ, ჩვენთვის მეურნეობის

სფეროში ყველაფერი არის საჯარო-სამართლებრივი და არა კერძო”: Плотниченко А. А. Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР. Рига. 1978. С. 200-201.

8. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნების შემდგომი პერიოდი იცნობს საწარმოთა იმ ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებს, რომლებიც საბაზრო ეკონომიკის არსებობის აუცილებელ ფაქტორებს წარმოადგენენ. ამიტომ არაა შექმთხვევითი, რომ ოცინი წლების იურიდიულ ლიტერატურაში გამოკვეთულია ამ ეპოქის მეურნეობრიობის ორგანიზაციული ფორმები: კოოპერატივები, დაწესებულებები, სააქციო საზოგადოებები და ა.შ. (Исаев И. А. Становление хозяйственной-правовой мысли В СССР (20-е годы). М. 1986. с. 123-132. ამ ეპოქას განეკუთვნება აგრეთვე იურიდიული პირების შეზღუდული უფლებაუნარიანობის პრინციპის წარმოშობა (მაგალითად, Вольф В. Ю. Основы хозяйственного права. М. 1926. с. 19-20.)

9. 1986 წლის 19 ნოემბერს მიღებულ იქნა სსრკ კანონი ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის შესახებ, რომელშიც ზუსტად განისაზღვრა სფეროები, სადაც დასაშვებია იყო ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობა.

10. 1988 წლის 26 მაისს მიღებულ იქნა სსრკ კანონი კოოპერაციის შესახებ.

11. თუმცა საბჭოთა სამართალი ცდილობდა უცხოელი პირების მონაწილეობით შექმნილი ერთობლივი საწარმოების მიმართ ფაქტობრივად გამოეყენებინა შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებების პრინციპები. Совместные предприятия, международные объединения и организации на территории СССР. М. 1989.

12. ეკონომიკური რეფორმა. საქართველოს რესპუბლიკის ნორმატიული აქტების კრებული. წიგნი I. 1992 წ. გვ. 12-39.

13. მაგალითად, საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის 1993 წლის 14 აპრილის №288 დადგენილება “სახელმწიფო საწარმოების, სახელმწიფო საწარმოთა გაერთიანებების სააქციო საზოგადოებებად გარდაქმნის ორგანიზაციულ ღონისძიებათა შესახებ” და ა.შ.

14. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის შემუშავებელი კომისიის თავმჯდომარე არის ბატონი სერგო ჯორბენაძე.

15. მეწარმეთა შესახებ კანონის მიღების შემდეგაც ბევრი არაიურისტი მაინც თვლიდა აუცილებლად სავაჭრო კოდექსის მიღებას, თუმცა მათ არ ჰქონდათ გაცნობიერებული, თუ რა უნდა მოეწესრიგებინა სავაჭრო კოდექსს. საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულ კანონშემოქმედებითი საქმიანობის ერთ-ერთ ევგმაში სავაჭრო კოდექსის შემუშავება დაგალებული ჰქონდა ვაჭრობის სამინისტროს, მაშინ, როცა ამ სამინისტროს მიერ განხორციელებულ საქმიანობასთან სავაჭრო კოდექსს არაფერი საერთო არ აქვს.

16. მაგალითად, გერმანიაში 1898 წელს მიღებულ იქნა კანონი შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებების შესახებ, ხოლო 1965 წელს – სააქციო.